

УСКЛАДНЕНИЙ СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

**В. О. Молоцький, здобувач ступеня PhD,
аспірант кафедри українського мови,
Запорізький національний університет
(Запоріжжя, Україна)**

e-mail: vadymmolotskyi@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3445-2131>

У статті зроблено спробу уточнити, удокладнити та систематизувати відомості про ускладнений складений дієслівний присудок у сучасній українській мові.

Наукова новизна визначена потребою інвентаризувати граматичні засоби ускладнення складеного дієслівного присудка й окреслити форми реалізації допоміжних компонентів у розглянутих моделях присудка, виявити варіації їх уживання, проаналізувати різновиди значень та особливості їх вираження в таких присудках. Науковий аналіз зроблено на основі значного за обсягом мовного матеріалу, який вилучено з творів сучасної української літератури, переважно з художньої прози та публіцистики. Речення, наведені в роботі, отримані методом суцільної вибірки.

Основний метод дослідження – структурно-семантичний опис, у межах якого використані такі прийоми: спостереження, інтерпретація, класифікація та систематизація мовних явищ, трансформація (перестановка компонентів речення, перевірка на певний вид трансформації).

Установлено, що ускладнений складений дієслівний присудок постає в типології присудків як елемент парадигми в межах визначеного типу. Така форма присудка утворена внаслідок додавання до її структури часток різної семантичної природи, які реалізують додаткове значення щодо характеристики дії в плані реальності, ірреальності чи можливості, ставлення мовця до неї та її перебігу, а також через поєднання допоміжних (модальних і фазових, кількох модальних) компонентів, що репрезентують поєднання відповідних значень.

Ключові слова: ускладнений складений дієслівний присудок, модальні частки, допоміжні модальні дієслова, допоміжні фазові дієслова, семантико-синтаксична структура речення.

Актуальність. Прикметною рисою сучасної мови є те, що, як постулює Л. А. Булаховський, «присудок набирає властивості включати в свій склад чимраз більше слів» [1, с. 50]. Для того щоб чітко й точно передати думки, мовець використовує не стільки пари слів, скільки цілу сукупність, розгорнені словесні групи. У сучасній українській мові нерідко подибуємо присудкові конструкції на взірць *можуть продовжувати говорити, повинен був бути готовий працювати*, які поєднують кілька граматичних значень і становлять один член речення, проте й донині не мають одностайного трактування в синтаксичних розвідках сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В історії синтаксичної науки подібні присудкові поєднання розглядають як ускладнені форми складеного дієслівного присудка [2, с. 159–161; 3, с. 189], як складний присудок змішаного типу [4, с. 50] або як окремий структурний різновид непростого присудка – трьохелементний присудок [5, с. 16–24]. Однак, на наше переконання, термін «трьохелементний присудок» на позначення подібних конструкцій не зовсім коректний, оскільки порушує загальну логіку класифікації присудків: простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний і складний (подвійний) [2, с. 154–179; 6, с. 76–81; 7, с. 150–154]. Виокремлення трьохелементного типу, з одного боку, передбачає наявність одно- і двохелементних присудків, про що в жодній синтаксичній праці не йдеться. З іншого боку, не зрозуміло, який зміст варто вкладати в поняття «елемент присудка», оскільки внаслідок додавання предикативних прикметників такі присудкові поєднання можуть мати більше ніж три елементи: *Ось так я змушений був спробувати вдатися до компіляції* (В. Минко). Так само певною мірою некоректним видається термін «складний присудок змішаного типу», позаяк складний присудок виникає в процесі злиття двох типів присудків в один, натомість у розглянутих у цій статті присудкових поєднаннях відбувається нарощення

структури основного присудка за рахунок приєднання ще одного допоміжного компонента. Отже, услід за І. Р. Вихованцем [2, с. 159–161], М. В. Мірченком [8, с. 256–263], Р. О. Христіаніною [3, с. 189] покваліфікуємо такі поєднання як ускладнений складений дієслівний присудок. На окрему увагу заслуговує складений дієслівний присудок, що ускладнений порівняльними частками [3, с. 191–192] й іншими елементами в ролі модальних часток [9, с. 67–70]. Як бачимо, попри тривалу традицію вивчення присудковості, проблема типології присудків до сьогодні є актуальною й потребує докладнішого розроблення.

Мета статті – уточнити, удокладнити й систематизувати відомості про ускладнений складений дієслівний присудок у сучасній українській мові. Задля досягнення названої мети треба виконати такі завдання: 1) визначити засоби ускладнення складеного дієслівного присудка; 2) окреслити засоби реалізації допоміжних компонентів у розгляданих моделях присудка й виявити варіації їх уживання; 3) проаналізувати різновиди значень та особливості їх вираження в таких присудках.

Матеріали й методи дослідження. Науковий аналіз проведено на основі значного за обсягом мовного матеріалу, вилученого з творів сучасної української літератури (від І. С. Котляревського до сьогодні), переважно з художньої прози й публіцистики. Речення, наведені в роботі, отримані методом суцільної вибірки. Основний метод дослідження – структурно-семантичний опис, у межах якого використані такі прийоми: спостереження та інтерпретація, систематизація та класифікація мовних явищ, прийом трансформації (престановка компонентів речення, перевірка на певний вид трансформації).

Результати дослідження та їх обговорення. До структури складеного дієслівного присудка, як відомо, входять основний компонент, виражений формою інфінітива повнозначних дієслів, який у семантико-синтаксичному аспекті постає носієм лексико-семантичної основи предиката, і допоміжний компонент, передаваний особово-часовими, родо-часовими та способовими формами дієслів на позначення: 1) фазової (*починати, заходжуватися, братися, стати, продовжувати, закінчувати, кінчати, кидати, переставати, припиняти* тощо); 2) модальної семантики (*могти, уміти, сміти, намагатися, мусити, мати* й под.). Допоміжні фазові дієслова вказують на момент перебігу дії, процесу або стану, тоді як модальні дієслова – на їх можливість, бажаність та необхідність. Допоміжні дієслова з модальною семантикою постають як один із засобів вираження суб'єктно-модальних значень і семантичного ускладнення структури речення. Склад допоміжних модальних дієслів чітко не окреслений. Одні мовознавці схильні обмежувати коло модальних дієслів [2; 3; 6], інші, навпаки, розширювати [4; 10; 11]. Серед модальних дієслів, окрім згаданих, виокремлюють також дієслова, що означають: 1) різні відтінки волевиявлення (бажання, намір, спробу, готовність чи рішення суб'єкта виконати певну дію): *хотіти, бажати, воліти, жадати, мріяти, прагнути, старатися, збиратися, нахвалятися, прицілятися, силкуватися, спокушуватися, пробувати, братись, готуватись, відмовитись, поспішати, хапатись, погодитись, вирішити* тощо; 2) суб'єктивно-емоційну оцінку: *любити, любити* та ін.; 3) міру звичайності дії: *звикнути, навчитися, пристосуватися, прилаштовуватися* і т. ін. [10, с. 124]. Б. М. Кулик значно розширює коло модальних дієслів, зараховуючи до них ще й дієслова зі значенням: 1) процесу мислення, мовлення: *думати, забути, обіцяти, проситися* та ін.; 2) психічних та фізичних переживань: *рватися, поспішати, встигати, боятися, соромитися, стидатися, клястися, божитися, втомитися* тощо [4, с. 42].

В. Ф. Сич, досліджуючи синтаксичні функції інфінітива, констатує, що «деякі з поданих дієслів можуть вживатися з різними смисловими значеннями, тому синтаксична функція їх та прилягаючих до них інфінітивів теж буває різною» [12, с. 27]. Наприклад, дієслова *хотіти, бажати* в значенні внутрішніх фізіологічних потреб істот є повнозначні й виконують роль простого присудка, проте в значенні наміру вказують лише на модальний відтінок волевиявлення, через те належать до структури складеного дієслівного присудка, пор.: *Засип мерцій чай, бо я пити хочу...* (І. Нечуй-Левицький) і *Вона хотіла приміряти, що їй буде краще до лиця, чи який очіпок, чи кораблик?* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Тому повнозначні дієслова, що переважно виконують функцію простого дієслівного присудка поруч із відмінковими формами, поряд із прилеглими інфінітивами можуть уподібнюватися за своїм граматичним і модифікаційним значенням до допоміжних модальних дієслів і вказувати на оцінку відношення суб'єкта до дії, процесу чи стану, виражених основним компонентом, лише в певному контексті, здебільшого в метафоричному вжитку, унаслідок часткової десемантизації, але за умови, що: 1) обидва дієслова (допоміжне й інфінітив) пов'язані з підметом, а в семантико-синтаксичному аспекті інфінітив виражає дію, процес або стан суб'єкта, тобто є суб'єктним; 2) обидва дієслова належать до одного часового плану. Натомість поєднання дієслова у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі з інфінітивом, що не відповідають визначеним умовам, являють собою два окремі члени речення – присудок і другорядний член, пор.: *Князь **наказав готуватися** в похід* (А. Любченко) → *Князь **наказав, щоб готувалися** в похід; Він **вирішив** більше погляду їй **не подарувати**, думкою за неї більше **не згадати*** (Марко Вовчок) → *Він **вирішив**, що більше погляду їй **не подарує**, думкою за неї більше **не згадає***.

Еквівалентами модальних дієслів постають також предикативні модальні прикметники повної, рідше короткої форми *повинен, змушений, зобов'язаний, здатний, спроможний, схильний, ладен, рад* та ін., що, як і модальні дієслова, виражають модальну модифікацію складеного дієслівного присудка.

Водночас у сучасній українській мові витворена ускладнена модель складеного дієслівного присудка. Як зазначає Р. О. Христіанінова, складений дієслівний присудок може бути й ускладненим: 1) порівняльними частками; 2) поєднанням допоміжних фазових і модальних компонентів [3, с. 189].

В. А. Чолкан, розглядаючи частки як модальні модифікатори предиката й компоненти семантичної реалізації структурної схеми речення, виокремлює з-поміж ускладнювачів складеного дієслівного присудка, окрім згаданих, ще й деякі видільні частки інакшої значеннєвої природи: *якраз, мало не, навіть, навіть і не, тільки (тільки), лиш, все (усе), таки (все ж таки), аж, ще, іще (ще й), вже не, собі, і собі (й собі), як, було, так і* [9, с. 67–70]. Мовознавиця наголошує, що модальні частки при складеному дієслівному присудку більшою мірою надають йому тих самих значень, що й простому дієслівному присудку, проте виявляють і певну специфіку [Там само].

Однак, услід за М. І. Степаненком та С. О. Педченко, зауважимо, що якщо порівняльним часткам притаманна модальна семантика, то для решти часток характерними є не модальні, а логічні значення (вказівне, означальне, видільне тощо) [13, с. 171], оскільки модальність виражає лише «суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті» [2, с. 119]. Значення, яке вносять частки до речення, залежить від їхніх функційно-семантичних особливостей.

Складені дієслівні присудки, ускладнені модальними частками. Найчастіше до основної форми складеного дієслівного присудка входять транспоновані в модальні частки порівняльні сполучники подібності або сполучники ірреального порівняння *мов, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, наче, начеб, начебто, неначе, неначебто, ніби, нібито, буцім, буцімто* [14, с. 657], які однаковою мірою виражають відтінок припущення й порівняння: *...якийсь сіро-сріблястий світ **мов почав наливатися** в темряву* (Б. Грінченко); *Дехто затиснув кулак і **мовби намірявся ударити** спільників тої «драчі»* (Марко Черемшина); ***Вміла мовбито балакати** по-французькому і по-німецькому, але вимовляла слова та складала речення зовсім не так, як би треба* (В. Леонтович); *У вічного духу людського приборкані крила знов **стали немов віростати*** (Олександр Олесь); *Кожна клітинка **немовби силкувалася вловити** хоч який поклик нескінченно далеких світів, відчувти, що десь там є жива істота* (О. Романчук); *Мілена... **немовбито вже й намірялась** зі своєї осяйної високости **згукнути**...* (О. Забужко); *Широколистий подорожник й оксамитовий шпорши **наче силкувались вкрити** всю дорогу, **хотіли одвоювати** її од важких коліс сільських возів* (І. Нечуй-Левицький); *Рух **начеб намірявся обняти** мене* (Ірина Вільде); *Юрба **начебто почала заспокоюватися*** (О. Соколовський); *Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та **усе-таки неначе стала** потроху*

оживати (Г. Квітка-Основ'яненко); *Катков неначебто вже й почав потішатись...* (І. Нечуй-Левицький); *І всі знаки ніби почали показувати, що так воно, мабуть, і буде* (Іван Багряний); *...там нібито почав з'являтися світлий Янгол і пророкувати кінець світу* (Г. Пагутяк); *Що буцім хочу я одтяти Головку лисую твою...* (І. Котляревський); *Молодого Дуніна-Левченка теж вхопили на язика по салонах незгірше самого Радюка, що й він буцімто ладен накоїть якогось лиха* (І. Нечуй-Левицький).

Порівняльні частки, які репрезентують відтінок припущення й порівняння, посідають у структурі складеного дієслівного присудка здебільшого позицію перед допоміжним дієсловом, рідше – перед інфінітивом: *Голова ніби почала розпухати* (А. Копинець); *Вага почала ніби зникати* (О. Бердник). Позиція порівняльної частки зумовлена тим, значення якого дієслова (допоміжного чи основного) мовцеві може видаватися ірреальним, уявним.

У позиції модальних часток можливе вживання також прислівників, хоч загалом функційна сфера часток для них не типова. Частки *ледве чи, навряд чи, либонь*, співвідносні з прислівниками, які виражають низький ступінь вияву ознаки (*трохи, трошечки, трошки, трішечки, трішки, мало, замало, ледве, ледве-ледве, небагато, небагацько*) [14, с. 512], та модальними прислівниками – еквівалентами простих дієслівних присудків на рівні гіпотетичної модальності на зразок *припускати, гадати, сумніватися* [14, с. 536], при складеному дієслівному присудку передають імовірність, невпевненість у можливості суб'єкта виконати дію, виражену основним компонентом: *Ви це ледве чи можете зрозуміти...* (У. Самчук); *Аби який поет навряд чи міг би питати своє серце – чи хоче воно їсти, пити, спатоньки...* (М. Рильський); *Я ж либонь можу грати різні ролі й бути різним* («День», 18.09.1998). Специфічною синтаксичною властивістю часток *ледве чи, навряд чи* є здатність поєднуватися тільки з допоміжними компонентами (модальними або фазовими дієсловами чи їхніми еквівалентами).

Окрім того, у функції ускладнювачів складеного дієслівного присудка можуть бути вживані частки іншої значеннєвої природи, які ускладнюють його структуру в препозиції до допоміжного або основного компонента й однаковою мірою увиразнюють його семантику такими смисловими відтінками:

1) обмеження в певній ситуації дій, процесів чи станів, передаваного обмежувально-видільними частками *тільки, лише (лиш), хіба що*: *Отож усі присутні могли тільки дивитися, співчувати і чекати* (М. Білкун); *Він лише міг судити про це з тих окремих поглядів...* (Іван Багряний); *Я не можу творити нового, а можу лиш повторюватись, можу лиш копіювати життя* (М. Мартинів); *...сам міг хіба що обхопити руками власні коліна* (П. Загребельний);

2) нетиповості, надзвичайності дії, репрезентованої видільними частками *навіть, аж*, відсполучниковою часткою *і (й)*: *Іван почав навіть дрейфити...* (У. Самчук); *Звірина молодь почала аж заходитися зі сміху, так їй подобалася гра кабана* (О. Турянський); *Ти не радій, вони [лелеки – В. М.] ще можуть і полетіти* (Є. Гуцало). Через уживання таких часток при складених дієслівних присудках із заперечною часткою *не* відбувається посилення заперечення, яке поширюється на будь-які дії, а не лише на названу основним компонентом присудка. Передавана інфінітивом дія сприймається як можлива в окресленій ситуації, але навіть вона не може бути реалізована: *Я не можу й поворухнутися!* (І. Сенченко); *Про втечу звідси ніхто не міг і мріяти* (О. Бердник); *Бідний князь не міг навіть кричати, а тільки пищав під ударами, як дитина* (І. Франко);

3) допустимості в певній ситуації якоїсь окремої дії, процесу чи стану, експлікованої відсполучниковою часткою *хоч*: *Жовто-чорна раса здоровіша – може хоч пручатися* (В. Винниченко);

4) певності, відповідності дій, процесів чи станів до реалій ситуації, вираженої відприслівниковими частками *саме, якраз*: *А Софа саме почала накривати стіл...* (Р. Самбук); *Борис якраз став сплющувати повіки...* (Б. Лепкий);

5) достовірності зазначеної дії, репрезентованої відприслівниковими частками *просто, прямо*: *Аби якось зупинити глобальну родинну сварку, сторони просто почали уникати одне*

одного (А. Кокотюха); *Вчора прийшов безокий чорт... і **прямо почав** на старого **гримати**...* (М. Старицький);

6) неповноти реалізації дії, передаваної відприслівниковими частками **ледве не, трохи не, мало не, майже**: *Санько від щасливої звістки **ледве не почав підкидати** жону...* (В. Кільченський); *І я... **трохи не почав писати віршів!*** (В. Підмогильний); *Мої очі **теж мало не почали дощити*** (М. Сурженко); *Місто спало, і Габр **міг майже бігти**, не побоюючись зіткнень* (Я. Мельник);

7) довільності, необумовленості дії, вираженої відзайменниковою часткою **собі**, складеною часткою **і собі (й собі)**: *Василь, прийшовши в себе, **почав собі умовляти** і насилу угамували її* [Мотрю – В. М.] (Панас Мирний); *Кіндрат, Никон і Ілько зникли, але, отямившись, **і собі почали плескати*** (У. Самчук);

8) невідворотності дії, процесу чи стану, експлікованої стверджувальними частками **таки, все-таки, все ж таки**: *Той момент **мусить таки настати**, той бій **мусить таки** наредити **відбутися**, бо навіщо ж вони туго пісню все життя співали, того бою чекали* (Іван Багряний); ***Вміли-таки їсти** смачно буржуї* (В. Підмогильний); *Може, той, дівку ми **таки могли б узяти** з собою?* (І. Костецький); *Я Твердохліб і хоч зрідка **все ж таки можу виявити твердість*** (П. Загребельний);

9) раптовості, несподіваності дії в минулому, вираженої часткою **як**: *А Ілля Муромець **теж наспів туди, вирвав дуба та як почав колотити** ті війська татарські* (Н. Забіла);

10) несподіваності, невмотивованості дії, передаваної віддієслівною часткою **взяти** (частіше в поєднанні зі сполучником **та й**) і часткою **так і**: *Єфремов **мріяв про радіопередачі між зірками через тисячі років, а вчені взяли та й почали здійснювати** його мрію тепер!* (О. Бердник); *Здавалося, кожна волосинка **так і хотіла злетіти** з голови* (Є. Наумов);

11) інтенсивності, безперервності, звичності дії, експлікованої віддієслівною часткою **знай**: *...енергетичні завихрення **знай намагалися жбурнути** корабель то в один, то в інший бік...* (О. Авраменко);

12) нереалізованості з певних причин дії в минулому, вираженої віддієслівною часткою **було**: ***Хотів було гукати** на допомогу: **задубілий** язик не повертається* (В. Кучер); ***Почав було розпалювати** в печі, але так і не розпалив.*

Синтаксичною особливістю більшості часток (порівняльних, видільних) є позиційна рухливість у структурі складеного дієслівного присудка. Ускладнювачі посідають позицію здебільшого перед допоміжним дієсловом, увиразнюючи його значення, рідше – перед інфінітивом.

Деякі частки (**навіть чи, ледве чи, трохи не, ледве не, як, так і, взяти та й, знай**) можуть бути вживані лише перед певними компонентами складеного дієслівного присудка, оскільки поєднувані тільки з певними формами дієслів. Частки **навіть чи, ледве чи, трохи не, ледве не, так і, взяти та й, знай** увиразнюють значення лише допоміжних модальних або фазових дієслів у відповідній родо-часовій, особово-часовій і особово-способовій формі чи їхніх еквівалентів. Частка **як** увиразнює значення допоміжного фазового дієслова, вираженого простою формою майбутнього часу.

Складені дієслівні присудки, ускладнені додатковими допоміжними компонентами. Ускладнені складені дієслівні присудки цієї моделі виражають не одне, а два граматичні значення. Це означає, що до структури такої моделі присудка, окрім основного компонента, вираженого інфінітивом, входить ще щонайменше два допоміжні компоненти, кожен з яких указує на властиве йому граматичне значення. Перший елемент являє собою морфологічний засіб вираження основного граматичного значення присудка, другий утрачає деякі з функцій, що характерні для нього в основній формі складеного дієслівного присудка, і набуває форми інфінітива. За такої умови структура допоміжного компонента в ускладненій моделі присудка дублює структуру складеного дієслівного присудка.

Ускладнений поєднанням допоміжних компонентів складений дієслівний присудок треба розглядати в межах визначеного типу, оскільки ускладнення відбувається послідовно внаслідок

додавання до структури основної форми допоміжного дієслова або його еквівалента (*почав говорити – хотів почати говорити; мав намір почати говорити*).

Найчастіше ускладнений складений дієслівний присудок постає внаслідок поєднання допоміжних компонентів із модальною та фазовою семантикою. Роль першого компонента зазвичай виконує модальне дієслово у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі, яке граматично пов'язує підмет з іншими частинами ускладненого присудка, указуючи на суб'єктивну оцінку дії, процесу чи стану, виражених основним компонентом, тоді як у ролі другого компонента постає дієслово з фазовою семантикою у формі інфінітива, яке виражає момент перебігу відповідної дії, процесу, стану – початок, кінець чи продовження: *Тільки що Хмельницький хотів почати говорити до козаків, як наперед кола виступив Чорнота і голосно звернувся до гетьмана...* (А. Кашенко); *Вона не могла припинити говорити, тому що її понесло* (А. Чех); *Так живі не стають морально мертвими, а мертві можуть продовжувати жити у свідомій шляхетній пам'яті наступних поколінь* («День», 15–16.04.2022).

Еквівалентами допоміжних модальних дієслів, що утворюють ускладнену форму складеного дієслівного присудка, є предикативні прикметники. Оскільки предикативний прикметник не може виражати дієслівних граматичних значень, то він потребує додатково дієслівної зв'язки, унаслідок чого модель складеного дієслівного присудка стає чотирикомпонентною: *Тьомик подзвонив аж через два дні о пів на п'яту пополудні, коли я вже готовий був почати його оплакувати* (М. Кідрук).

Можливе й інше поєднання модального та фазового значення: дієслово із фазовою семантикою у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі, а модальне дієслово у формі інфінітива: *Як можна забути про те, що мільйони українців продовжують бажати жити в цьому морі брехні і імітації...* («Високий замок», 07.06.2020). Проте така модель трапляється значно рідше, ніж перша, оскільки фазові дієслова вимагають інфінітива з конкретним значенням, а в ускладненій формі складеного дієслівного присудка модальне дієслово у формі інфінітива має абстрактний характер і нагадує зв'язку, позбавлену конкретного лексичного значення. Тому вживання фазового дієслова в ролі першого компонента обмежене.

Зрідка ускладнення форми складеного дієслівного присудка з допоміжним модальним компонентом відбувається через додавання ще одного модального компонента: *Жриця мусить вміти в потребі всяку жертву заколоти рукою власною* (Леся Українка). Ускладнювачем у такій моделі присудка зазвичай постає модальне дієслово чи його еквівалент (предикативний прикметник, фразеологізоване словосполучення) зі значенням можливості, повинності або одного з відтінків волевиявлення: *За один тільки вечір вона могла хотіти політати аеропланом, постріляти з гармати...* (В. Підмогильний); *Її мусить хотіти сказати вголос будь-хто, кого сковують умовності та комплекси, в іншому разі вона не спрацює* (А. Кокотюха); *Я... хочу мати можливість спілкуватися з ними так, аби мене не розпізнати* (Ю. Покальчук); *Я хотів мати можливість і в казармі потроху писати* (В. Дрозд); *Ройтман – красунчик, занадто високої думки про себе, щоб Олесь міг спробувати стати з ним на одну сходинку* (А. Шкарін). Можливі різні комбінації граматичних значень за умови, що ускладнювач вносить нове модальне значення, яке відрізняється від уже вираженого в основній формі складеного дієслівного присудка. Принагідно зауважимо, що Н. Л. Іваницька вказує на семантичну обмеженість у ролі другого компонента дієслова *братися*, яке в основній формі складеного дієслівного присудка має значення, співвідносне зі значеннями дієслів: а) *починати*: *Кулемети взялися люто сікти* (О. Гончар); б) *вирішити*: *Скорити сили матері-природи, стократ помножити її щедроти взялись геологи і агрономи...* (М. Рильський); в) *наважуватись*: *Уже припам'янути не берусь, куди і звідки йшли Денис із Радіоном* (М. Рильський); г) *сміти*: *Воронцов попередив, щоб Хома не брався розподіляти землю* (О. Гончар); г) *погоджуватись*: *Він брався робити все* (О. Довженко); однак в ускладненій моделі виражає лише намір до дії: *Після тої розмови мусив я взятися серйозно обмірковувати кожен свій виступ, кожне рішення* (В. Минко) [5, с. 16–24].

Розглянуті конструкції ускладненого складеного дієслівного присудка є найбільш типовими, найуживанішими в сучасній українській мові. Сутність граматичного ускладнення

визначена співвідношенням граматичних значень (модального та фазового, різних видів модального), причому засоби вираження граматичних значень можуть бути різноманітні: спеціалізовані та неспеціалізовані, синтетичні та аналітичні.

Подеколи ускладнені форми складеного дієслівного присудка містять і більшу кількість компонентів, зокрема, можливе поєднання в допоміжному компоненті фазового й двох модальних значень: *Я довго не міг наважитись почати писати ці мої спогади* (Ф. Пігідо). Позиція фазового дієслова є передбачуваною, адже вона закріплена за основним компонентом, але взаємозалежність між підметом і присудком у такій моделі присудка виконує один із допоміжних компонентів із модальним значенням у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі.

Структура допоміжного компонента, що включає три одиниці, може бути більшою, урахувуючи можливість уживання лексикалізованих та аналітичних одиниць: *Професіонал повинен був бути готовий почати працювати одразу*. Елімінація будь-якого допоміжного компонента, що ускладнює згаданий тип присудка, призводить до втрати додаткового граматичного значення, однак не стосується значення основного компонента, який постає носієм лексико-семантичної основи предиката. Незважаючи на громіздку модель складеного дієслівного присудка та значну кількість граматичних значень фазового або модального типу, основна форма визначеного типу присудка залишається непорушною. Ускладнення відбувається суто через додавання допоміжного компонента, який набуває додаткових значень, але зберігає свою основну функцію – виражати граматичне значення модальності, часу та відношення предикативної ознаки до суб'єкта. Граматичне ускладнення не стосується основного компонента, репрезентованого повнозначним дієсловом у формі інфінітива.

Висновки. Ускладнений складений дієслівний присудок постає в типології присудків як елемент парадигми в межах визначеного типу. Така форма присудка утворена внаслідок додавання до його структури часток різної семантичної природи, які реалізують додаткові значення щодо характеристики дії в плані реальності, ірреальності чи можливості, ставлення мовця до неї та її перебігу, а також через поєднання допоміжних (модальних і фазових, кількох модальних) компонентів, що репрезентують поєднання відповідних значень. Значення, яке вносять частки до семантичної структури речення, залежить від їхніх функційно-семантичних особливостей. Специфічною синтаксичною ознакою більшості часток (порівняльних, видільних) є здатність поєднуватися як і з допоміжними модальними або фазовими дієсловами у відповідній родо-часовій, особово-часовій та особово-способовій формі чи з їхніми еквівалентами, так і з основним компонентом, вираженим інфінітивом, що в семантико-синтаксичному аспекті постає носієм лексичної-семантичної основи предиката. Уживання складених часток здебільшого обмежене. Граматичну функцію виражати залежність між підметом та присудком у моделі, утвореній за допомогою щонайменше двох допоміжних компонентів, виконує перший допоміжний компонент, тоді як інші набувають форми інфінітива, утрачаючи деякі з тих функцій, що були притаманні їм в основній формі складеного дієслівного присудка.

Список використаної літератури

1. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1951. 407 с.
2. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 516 с.
3. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 182–201.
4. Кулик Б. К. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Київ : Рад. школа, 1965. 424 с.
5. Іваницька Н. Л. Трьохелементний присудок в українській мові. *Укр. мова і літ. в шк.* 1973. № 1. С. 16–24.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
8. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002, 432 с.

9. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2001. 198 с.
10. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
11. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.
12. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива. *Укр. мова і літ. в шк.* 1972. № 3. С. 24–31.
13. Степаненко М. І., Педченко С. О. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові. Полтава : ПП «Астрія», 2019. 222 с.
14. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

References

1. Bulakhovskyi, L. A. (1951). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Modern Ukrainian literary language course]. Kyiv: Radianska shkola, 2, 407 (in Ukr.).
2. Bilodid, I. K. (Ed.) (1972). Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Nauk. dumka, 516 (in Ukr.).
3. Khrystianinova, R. O. (2016). Typolohiia prysudkiv u suchasni ukrainskii movi [Typology of predicates in modern Ukrainian language]. In: *Typolohiia ta funksiï movnykh odynyts* [Typology and functions of language units]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University, 1 (5), 182–201 (in Ukr.).
4. Kulyk, B. K. (1965). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Modern Ukrainian literary language course]. Kyiv: Radianska shkola, 2, 424 (in Ukr.).
5. Ivanytska, N. V. (1973). Trokhelementnyi prysudok v ukrainskii movi [Three-element predicate in Ukrainian language]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school], 1, 16–24 (in Ukr.).
6. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar in Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 (in Ukr.).
7. Zahnitko, A. P. (2001). Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Theoretic grammar in Ukrainian language. Syntax]. Donetsk: Donetsk National University, 662 (in Ukr.).
8. Mirchenko, M. V. (2002). Syntaksychni katehorii rechenia [Syntactic category of sentence]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University, 432 (in Ukr.).
9. Cholkan, V. A. (2001). Rechennia z sub'iektivno-modalnymy formamy v suchasni ukrainskii movi [Sentences with subjective-modal forms in modern Ukrainian language]. Chernivtsi: Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 198 (in Ukr.).
10. Slynko, I. I., Huivanuk N. V. & Kobylanska M. F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytania [Syntax of modern Ukrainian language: Problematic issues]. Kyiv: Vyscha shkola, 670 (in Ukr.).
11. Shulzhuk, K. F. (2004). Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of Ukrainian language]. Kyiv: Academia, 368 (in Ukr.).
12. Sych, V. F. (1972). Syntaksychni funksiï infinityva [Syntactic functions of infinitive]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school], 3, 24–31 (in Ukr.).
13. Stepanenko, M. I. & Pedchenko S. O. (2019). Semantyka i funksiuvannia modalnykh chastok u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Semantics and functioning of modal particles in modern Ukrainian literary language]. Poltava: PP «Astraiia», 222 (in Ukr.).
14. Vykhovanets I. R., Horodenska K. H., Zahnitko A. P. & Sokolova S. O. (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 752 (in Ukr.).

COMPLEX COMPOUND VERBAL PREDICATE IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

*Vadym Molotskyi, PhD Student, Ukrainian Language Department,
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)*

e-mail: vadyimmolotskyi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3445-2131>

Abstract. Introduction. In modern Ukrainian language, complex compound verbal predicate has developed, combining several grammatical meanings into a single sentence element. However, it still lacks a unanimous interpretation in contemporary syntactic research.

Purpose. To clarify, elaborate and systematize information about complex compound verbal predicate in modern Ukrainian language.

Methods. The scientific analysis is based on a significant amount of linguistic material extracted from works of contemporary Ukrainian literature, primarily from fiction and journalism. The sentences presented in the study were obtained using the continuous sampling method. The main research method is structural-semantic description, within which the following techniques were used observation, interpretation, classification and

systematization of linguistic phenomena, and transformation (rearrangement of sentence components, testing for a specific type of transformation).

Results. It has been established that complex compound verbal predicate appears in the typology of predicates as an element of the paradigm within a defined type. This form of predicate is formed by adding particles of various semantic natures to its structure, which provide additional meaning regarding the characterization of an action in terms of reality, irreality, or possibility, the speaker's attitude towards it and its course, as well as through the combination of auxiliary (modal and phase, or several modal) components that represent the combination of corresponding meanings.

Originality. The grammatical means of complicating the compound verbal predicate have been inventoried, and the forms of implementation of auxiliary components in the examined predicate models have been outlined. Variations in their usage have been identified, and the types of meanings and the features of their expression in such predicates have been analyzed.

Conclusion. Complex compound verbal predicate should be considered within a defined type, as the complication occurs sequentially by adding modal particles, an auxiliary verb, or its equivalent to the structure of the main form.

Key words: complex compound verbal predicate, modal auxiliary verbs, phase auxiliary verbs, modal particles, semantic and syntactic structures of sentence

Надійшла до редакції: 07.05.24.

Прийнято до друку: 10.06.24